

Андрій ЦИБ

Владико вседержителю, Ти всю твар премудрістю створив і невимовним Твоїм промыслом і великою благістю ввів нас у ці священні дні на очищення душ і тілес, на здержання пристрастей, для надії воскресення... (Заамвонна молитва Літургії Передосвячених Дарів)

У час великого розголосу набули ідеї помісности й патріярхату УГКЦ, а поряд з цим – місійна діяльність, яка поступово виходить за межі нашої держави. Ми починаємо усвідомлювати, що самоуправа є чимось необхідним для збереження і розвитку нашої Церкви, а місійність в Церкві забезпечить духовні запити наших вірних.

Починаємо розуміти потребу виходу за межі Галичини у зв'язку з тим, що, впродовж історії, з певних причин доля закидувала українців у різні куточки землі. Це й надалі продовжує відбуватись у зв'язку з так званою «трудовою еміграцією».

Нам слід глибоко усвідомити важливість збереження духовно-обрядової і літургійної спадщини східного обряду. Бо на вищесказаних елементах ґрунтується зовнішня помісність і внутрішня готовність.

Прикметною ознакою нашого обряду є «богослужбове правило», яке наповнює добове коло молитвою, а саме: Вечірня, Повечір'я, Утреня та інші. Перлиною цих богослужінь є Божественна Літургія Йоана Золотоустого, Василя Великого і Літургія Передосвячених Дарів Григорія Двоєслова. Якщо про перші дві нам більш-менш щось відомо, то Літургія Григорія Двоєслова залишається майже незнаною. Отож, спробуймо заглянути в її історичне походження та зрозуміти богословський зміст.

На початок слід зауважити, що Літургія пов'язана з Великим постом. Основою східного православного обряду є заборона служити Божественну Літургію в будні дні тижня Великого посту та Страсного тижня, коли відсутнє посвячення хліба й вина, а Святе Причастя уділяється з Дарів, посвячених раніше, під час Євхаристії. Типикон УГКЦ чітко вказує, що ні в якому разі не слід звершувати Божественну Літургію від понеділка до п'ятниці включно, за винятком коли Благовіщення припадає в один із цих днів.

Основою на такому описі, можна було б зробити висновок, що Літургія Передосвячених Дарів є розширеним, більш урочистим обрядом Святого Причастя. Проте, з іншого боку, виникає питання щодо догматичного й практичного значення цієї Літургії. Отож, наведене вище визначення цієї Літургії видається спрощенням. Чому ж тоді у візантійському обряді ця відправа називається «літургією», коли це слово вживається виключно на означення Євхаристії? Чому Літургію Передосвячених Дарів завжди відправляє єпископ або священник, одягнений у повний літургійний одяг, як до відправи Євхаристії?

Щоб дати відповідь на поставлені вище питання, обговоримо насамперед походження та характер цієї Літургії, авторство, час служіння. Лише в такому контексті можна буде здійснити богословські міркування про цю Літургію в догматичному та практичному аспектах.

Початок і оснування її, як припускають богослови, сягає ще часів апостолів. Дехто лучить

її із стародавнім звичаєм первісної Церкви, котрий дозволяв вірним причащатися поза Святою Літургією. При цьому підкреслюється, що цей звичай набрав літургійного оформлення. Запроваджено його в Константинополі в VI столітті. Певним є, однак, факт, що Літургія Передосвячених Дарів за своїм походженням дуже стара і, ймовірно, настільки, наскільки сам піст Чотиридесятниці. Історія доводить, що вже від древніх часів на Сході з'явився звичай в часі святої Чотиридесятниці не відправляти Святої Літургії, крім субот, неділь та Великого четверга, про що ми вже згадували. Симеон Солунський, а вслід за ним також пізніші коментатори, пояснюють існування цього факту тим, що у первісних часах християни вважали Святу Літургію за вельми радісну службу, по якій відбувались братолюбні столи – аґапе (трапизи любови). Піст, натомість, є часом покайних сліз, смутку та покутування за гріхи. Існувало переконання, що не годиться відправляти Святої Літургії, бо ж неможливо одночасно радіти і сумувати. Тому, щоб не переривати часу посту ані духовними, ані тілесними радощами, постановлено під час святої Чотиридесятниці відправляти Літургію Напередосвячених Дарів, бо тоді піст, каяття, лишається неперерваним, позаяк цю Літургію відправляють ввечері, після заходу сонця, коли вже дозволено приймати їжу. З другого боку, таким поступуванням також давалося змогу приймати Христа – Джерело всіх благодатей, щоб скріплювати духовні сили.

Також цікавим і важливим фактом є затвердження на Лаодикійському соборі 49 канонів «неприношення хліба» під час великої Чотиридесятниці. Ці переміни увійшли і діяли на Сході повною силою від часів Трульського собору, який відбувся 691 р.

На підставі останнього можна зробити висновок, що характер цієї Літургії є дуже особливий, бо, з одного боку, її відправляють лише у ті дні, коли не можна служити Божественну Літургію, а з другого – вона усе ж творить можливість приступання до Причастя. А відтак Літургія Передосвячених Дарів є своєрідним компромісом між літургійними днями, коли служиться Євхаристією, й літургійними днями, коли відправляють лише богослужіння, освячуючи час (напр., Вечірню чи Утреню) без можливості приступання до Причастя.

У зв'язку з розбіжністю думок богословів щодо походження цієї Літургії, виникає питання авторства. Тут слід заглянути в історію.

Авторство Літургії Передосвячених Дарів приписували, зокрема у першому тисячолітті християнства, багатьом відомим і шанованим святим: св. Якову, брату Господньому, св. Петрові, св. Марку, св. Василію Великому або св. Атанасію Великому. У свою чергу, в багатьох рукописах першого тисячоліття взагалі немає згадок про автора Літургії Передосвячених Дарів. Проте від XII ст. більшість рукописів приписують авторство цієї Літургії папі св. Григорію I Великому, (590-604 рр.), званому на Сході Григорієм Діалогосом (Двоєсловом), котрий ще папою Пелагієм II (579-590 рр.) був призначений постійним представником Апостольської Столиці в Константинополі, (578-584 рр. або 585р.). Після смерті Пелагія II (590 р.) новим папою став сам Григорій Двоєслов. Хоча Григорій Двоєслов перебував у Константинополі, однак на основі історичних досліджень важко довести, що він є автором Літургії Передосвячених Дарів. Найбільше, що можна припустити, це те, що він систематизував та упорядкував цю Літургію саме під час свого перебування у Константинополі. Натомість у візантійсько-українській традиції у кінцевій молитві Літургії Передосвячених Дарів лише в деяких літургійних текстах згадується автор цієї Літургії.

Щоб перейти до богословського розуміння Літургії Передосвячених Дарів, варто

зазначити, що Типик забороняє піст у суботу і неділю. Кінцева мета посту – Пасха, обітована земля Царства Божого. Проте в кінці кожного тижня Великого посту настає, немов якийсь «перепочинок», якийсь передчуття сподіваної мети. Це саме ці два дні – субота і неділя, коли звершується Євхаристія. Ці два дні на духовному шляху посту – надзвичайно значимі. Субота є святковим днем за постановою самого Бога «і благословив день сьомий і освятив його, бо в нім відпочив Він від усякої праці своєї» (Бут. 2:3). Однак не думаймо, що в Новому Завіті неділя замінила суботу. Навпаки, святі Отці неділю називали першим або восьмим днем, як день винятковий, а субота завжди залишалася днем сьомим, як благословенний і освячений Богом.

Ще один богословський момент ми можемо прослідкувати у суботах Великого посту, а саме: цей є день створення світу цього. У Христі – день чекання і оновлення світу. З одного боку, це той день, коли було засвідчено, що світ створено «вельми добре». Але у світ увійшов гріх і Бог, Котрий полюбив те, що створив, не може відпочивати, Він посилав у світ свого Сина, щоб оновив творіння, оздоровив його. Отож, саме в суботу відбувається воскресіння Лазаря, сходження в ад. Настало нове життя, розпочалося оновлення людини. В суботу другого тижня посту ми чуємо як прокажений говорить Христові: «Коли хочеш, ти можеш очистити мене!.. І Христос відповів йому: – Хочу, будь чистий! (Мк. 1,40-41)».

Ще три суботи (друга, третя, четверта) – спільне поминання всіх померлих з надією на воскресіння і життя вічне.

Неділя – день Господній – поза постом, оскільки він начебто і поза часом. Инакше кажучи, неділя як день Царства Небесного, не належить тому часові, що його сенс як мандрування і виражає піст. Неділя, отже, залишається днем не посту, а духовної радості. Звичайно, це не має привести до занедбання духовного подвигу.

Богослужіння розпочинається з великої Вечірні, однак перший виголос священика той самий, що і на Літургії Йоана Золотоустого: «Благословенне царство Отця й Сина і Святого Духа...». Отже все богослужіння звернене до надії Царства, воно є тим духовним очікуванням, яке визначає також собою увесь Великий піст. Далі, як заведено, – вечірній псалом (103): «Благослови, душе моя, Господа...», велика ектенія і 18 катизма (частина) Псалтирі. Ця катизма читається кожного дня тижня Великого посту і складається з псалмів 119-133, що їх називають «піснями сходження». Ці псалми співали євреї на сходах Єрусалимського храму, піднімаючись ними, як пісню людей, котрі зібралися для молитви й готуються до зустрічі з Богом: «Зрадів я, коли сказали мені: Підімо до дому Господнього...» (Пс. 121:1). «Благословіть нині Господа, всі слуги Господа, що стоїте в домі Господньому, у дворах Бога нашого. Ночами здіймайте руки ваші до святині і благословіте Господа. Нехай благословить тебе Господь із Сіону, що сотворив небо і землю» (Пс. 133).

Під час читання цих псалмів священик бере Агнца (Святі Дари), освячені попередньої неділі, і кладе його на дискос. Потім, після перенесення дискосу з престолу на жертовник, він наливає вино в чашу і покриває Святі Дари, як це звичайно робиться перед Літургією. Слід зазначити, що все це чиниться мовчки, без жодних молитов священика. Статут наголошує цю особливість: всі молитви вже були прочитані на недільній Літургії.

Після малого входу і співу «Світло тихе» читаються дві вказані на цей день паремії, тобто читання із Старого Завіту, взяті з Книги Буття і Притч. Поміж цими читаннями (пареміями) здійснюється обряд, який нагадує нам часи, коли Великий піст головним

чином був присвячений приготуванню оглашених до Хрещення. Після закінчення читання священик бере свічку і кадило й благословляє молільників, проголошуючи: «Світло Христове просвіщає всіх!». Свіча – символ Христа, Світла світу. Старий Завіт веде до Христа, так само як Великий піст веде до просвічення тих, хто охрещується. Світло Хрещення, що поєднує оглашених із Христом, відкриває їх розум для осягнення науки Христової. Вірні в той час роблять три доземні поклони.

Після другого читання із Старого Завіту, за вказівкою статуту, мають співатися п'ять віршів із вечірнього псалому (140), який починається словами: «Нехай направиться молитва моя, як кадило, перед Тобою...». Цей псалом уже співали перед входом; то яке ж значення співу тих самих віршів удруге? Можна припускати на підставі деяких посилок, що повторний спів цих віршів сягає найранішого періоду служіння Літургії Передосвячених Дарів. Вірогідно, що в ті часи, коли ця Літургія ще не набула теперішньої урочистості і полягала в здійсненні Причастя на Вечірні, ці вірші співали під час причащення. Нині ж вони є ніби чудесним покайним вступом до другої частини богослужіння, тобто до самої Літургії Передосвячених Дарів. Треба зауважити, що, під час співу священика, люди стають навколішки, а коли співають люди, на коліна стає священик.

Ця друга частина починається з «літургії оглашених» низкою особливих молитов і прохань за тих, хто готується до Хрещення. В половині посту, в середу, на четвертому тижні додається ще ектенія про «просвічуваних», тобто «вже готових до просвічення (освячення)». Тут ще раз наголошується головне значення Великого посту як приготування до Хрещення. Після виходу оглашених на початку «літургії вірних» промовляються дві молитви. У першій ми просимо очистити нашу душу, тіло і почуття:

«... і око, отже, нехай не пристане ні на який погляд лукавий, а слух нехай буде замкнений для пустих слів, язик же нехай очиститься від слів непристойних; очисти же наші губи, що хвалять Тебе, Господи; учини, щоб руки наші здержалися від злих учинків, а діяли тільки те, що добровгодне Тобі, утверджуючи всі наші члени і мислі благодаттю Твоєю».

Друга молитва готує нас до перенесення Дарів.

«... Ось бо пречисте Його Тіло і животворяща Кров, що в цей час входять у невидимому супроводі множества воїнства небесного, мають преджитися на цій тайній трапезі, а їх причастя неосудно нам даруй, щоб ми, осяяні ними мисленним оком, стали синами світла і дня».

І ось настає урочиста мить перенесення Святих Дарів на престол. Зовні цей вхід подібний на великий вхід у Літургії, але за сутністю і духовним значенням він, звісно, інший. У повному євхаристійному богослужінні великий вхід – це перенесення (приношення) ще не освячених Дарів: Церква приносить себе, своє життя, життя своїх вірних і все творіння Боже у жертву Йому, включаючи цю жертву в єдину і досконалу Жертву самого Христа. Згадуючи Христа, Церква згадує всіх тих, кого Він покликав для відкуплення і спасіння. На Літургії Передосвячених Дарів немає освячення, проте нам відкривається і стає явною таємниця присутності Самого Христа!

Великий вхід виник з потреби перенесення Передосвячених Дарів, котрі до цього перебували не на престолі, а зберігалися в певному особливому місці, іноді навіть не в храмі. Перенесення Дарів, природно, вимагає виняткової урочистості, адже в богослужінні воно символічно зображує явлення Христа і завершення Пасхи, молитви і чекання, наближення сподіваного порятунку, втіхи і радості.

«Нині сили небесні з нами невидимо служать: ось бо входить Цар слави, ось жертва тайна совершенна супроводиться у славі. З вірою і любов'ю приступім, щоб нам причасниками життя вічного бути. Аلیلія, аلیلія, аلیلія». Під час перенесення Дарів вірні стають на коліна, а в кінці звершують три великі поклони .

Святі Дари перенесені на престол, а ми, готуючись до Причастя, просимо:

«...освяти душі і тіла всіх нас освяченням невід'ємним, щоб ми з чистим сумлінням, з не засоромленим лицем, просвіченим серцем причащаючися цих божественних святощів і оживотворювані ними, з'єдналися з самим Христом Твоїм, істинним Богом нашим, що сказав: Хто їсть Мое Тіло і хто п'є Мою Кров, у Мені перебуває і Я в ньому; щоб ми, як поселиться і житиме в нас Слово Твоє, Господи, стали храмом пресвятого і поклоняємого Твого Духа, визволені від усякого диявольського підступу, що dokonується ділом, або словом, або помислом, і одержали обіцяні нам блага, з усіма святими Твоїми...».

По тому – молитва Господня, яка завжди завершує наше приготування до Причастя. Промовляючи молитву Самого Христа, ми, тим самим, приймаємо Дух Христа як власний, Його молитву до Отця як нашу, Його волю, Його бажання, Його життя як наші.

Розпочинається Причастя під спів причасного вірша: «Споживіте і збагніте, що благий Господь».

Богослужіння закінчується і священник проголошує: «В мирі вийдім». Остання «заамвонна» молитва підводить підсумок у значенні цього богослужіння, цього вечірнього Причастя в стосунку до нашого постового подвигу.

«Владико Вседержителю, Ти все творіння премудро сотворив і невимовним промислом задля Своєї доброти привів нас до цих священних днів на очищення душ і тіл, на втихомирення пристрастей, у надії воскресіння. Ти в сороковий день вручив угодику Твоєму, Мойсееві, скрижалі, Богом писаний Закон; дай і нам, Милостивий, подвигом добрим трудитися, час посту завершити, віру непохитну зберегти, голови невидимих зміїв сокрушити і переможцями над гріхом стати, і щоб змогли ми неосудно поклонитися й святому воскресінню...».

Тепер за стінами храму темно, і ніч, у яку нам доведеться вийти, у якій доведеться жити, боротись, терпіти, може тягтися ще довго. Однак її вже осяює світло, яке ми бачили. Царство, що його присутність нібито нічим ще не виявилася у цьому світі, було дано нам «таємно»; і ми знаємо, що радість і мир Царства супроводжують нас, коли готуємося продовжувати «подорожування постом». А там, за обрієм, – Христове Воскресіння...

Використана література

1. Марко Блаза. Догматичне й практичне значення Літургії Передосвячених Дарів. www.freedipru.org.
2. Олександр Шмеман. Великий піст. Київ 2005.
3. Рафаїл Торконяк. Літургія Передосвячених дарів в Українській Церкві. www.knyhastara.com.